УДК 378.011.3–051:377]:005.336.2
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.102.13

Самусь Т. В.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті авторкою представлені результати аналізу психолого-педагогічної літератури щодо ключових аспектів проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в процесі фахової підготовки. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах модернізації професійної освіти виникає потреба в компетентних педагогах професійного навчання, здатних до реалізації творчого потенціалу, професійного зростання, самоактуалізації у професійно-педагогічній діяльності, з високим рівнем готовності до використання інноваційних педагогічних і виробничих технологій в освітньому процесі.

Здійснено огляд стратегічних завдань і вимог до рівня фахової підготовки майбутніх фахівців, які відображені в законодавчих актах і нормативно-правових документах із питань професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, професійних стандартах. Зазначено, що реалізація тенденцій розвитку освіти вимагає від фахівців як загальних, так і професійних компетентностей, актуалізує проблему формування компетентних, конкурентоспроможних на ринку праці працівників.

У контексті дослідження було застосовано всебічний підхід, який містив глибокий аналіз сучасних підходів до проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання і виокремлення проблемних питань, які потребують ґрунтовного аналізу та розгляду. Авторкою встановлено, що формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання має свої особливості через специфіку їхньої професійної діяльності, яка поєднує професійно-педагогічні завдання в освітній і виробничій сферах.

Визначено, що у полі зору науковців перебуває широке коло питань з проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання: сутнісна характеристика професійної компетентності, її структурно-функціональна модель, основні підходи, принципи, умови її формування тощо.

Ключові слова: *професійна компетентність, педагог професійного навчання, фахова підготовка, професійна освіта.*

У сучасних умовах динамічних глобалізаційних та інтеграційних процесів у суспільстві, орієнтації соціально-економічних систем на міжнародний простір і перетворення ринкових відносин особливого значення набуває потреба у конкурентоспроможних кваліфікованих робітничих кадрах і фахівцях галузей виробництва. У цьому контексті актуалізується потреба в компетентних педагогах професійного навчання, здатних до реалізації творчого потенціалу, професійного зростання, самоактуалізації у професійно-педагогічній діяльності. Одним із визначальних чинників, що забезпечує якісну професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників і фахівців галузей виробництва, є професійна компетентність педагога професійного навчання [1, с. 440].

Стратегічні завдання й вимоги до рівня фахової підготовки майбутніх фахівців відображені в Законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про фахову передвищу освіту» (2019), «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2018), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2018); Професійному стандарті вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня, галузь знань 01 – «Освіта / Педагогіка», спеціальність 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (2019); Професійному стандарті «Педагог професійного навчання» (2020); Указах Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (2019), «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» (2022); Розпорядженнях Кабміну України «Про затвердження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року» (2020), операційному плані реалізації у 2025–2028 роках Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022–2032 роки.

В Україні прийнята Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, яка визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства й економіки країни та її основні характеристики, що повинні бути сформовані до 2032 року. Реалізація тенденцій розвитку вищої освіти, що визначають майбутнє вищої освіти і міжнародної студентської мобільності, швидкі зміни, що відбуваються у суспільстві, технологіях, вимагають від фахівців як загальних, так і професійних компетентностей, актуалізують проблему формування компетентних, конкурентоспроможних на ринку праці працівників із широкою професійною кваліфікацією. Саме тому проблема формування професійної компетентності є однією з основних у сучасній психолого-педагогічній науці [2].

Мета статті – аналіз сучасних підходів до проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання і виокремлення проблемних питань, які потребують ґрунтовного аналізу та розгляду.

Підґрунтям дослідницького пошуку розв’язання проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання у процесі фахової підготовки стали напрацювання вчених

у галузі теоретичних і методичних засад професійної освіти (А. Алексюк, В. Андрущенко, І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Коваленко, В. Ковальчук, В. Кремень, А. Кузьмінський, В. Курок, П. Лузан, Г. Луценко, Н. Ничкало, В. Радкевич, А. Радченко, С. Сисоєва, О. Тітова); професійної підготовки майбутніх педагогів (І. Андрощук, Л. Бірюк, С. Бурчак, С. Гончаренко, А. Гриценко, В. Ковальчук, І. Коренева, І. Пінчук, О. Столяренко, М. Хроленко).

Досліджуючи систему формування професійної компетентності у майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю В. Курок розглядає професійну компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, поглядів, ставлення, досвіду, способів мислення, цінностей, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що визначають здатність особи успішно провадити професійну та подальшу освітню діяльність, передбачає її наслідки і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. Вчена визначає структуру й обґрунтовує основні умови формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю. Заслуговують на увагу визначена нею структура професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю, що містить такі компоненти сформованості професійної компетентності: ціннісно-мотиваційний (ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, науково-професійна осмисленість дій, спрямованість на оволодіння майбутньою професією); інноваційно-когнітивний (наявність психолого-педагогічних, методичних знань і знань у галузі будівництва); операційно-діяльнісний (професійно-методичні вміння); комунікативний (володіння прийомами професійного спілкування, уміння оперувати професійною термінологією, здатність забезпечувати взаємодію між учасниками освітнього процесу) [3, 6].

Цінними в контексті нашого дослідження є думки, висловлені А. Кузьмінським, який визначає напрями трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання як закономірності інформатизації сфери вищої освіти і наголошує, що впровадження змішаного навчання у практику підготовки майбутніх учителів забезпечує студентоцентроване й практико–орієнтоване спрямування професійної освіти. Спираючись на аналіз практичного досвіду закладів вищої освіти України пропонує шляхи модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців на рівні цілей, змісту, технологічного забезпечення, запланованих результатів [4, с. 209].

Конструктивним у контексті окресленої проблеми нам видається твердження В. Ковальчука щодо необхідності володіння сучасним педагогом закладу професійної (професійно-технічної) освіти не лише системою педагогічних знань, а й мати професійну кваліфікацію за напрямом викладання спеціальних дисциплін. Науковець наголошує, що педагогічна освіта у поєднанні з практичним досвідом є важливим чинником професійної компетентності педагогічного працівника, а професійний розвиток – її необхідною умовою. Ураховуючи те, що автор досліджував професійний розвиток педагогів професійного навчання з метою підвищення рівня їхньої професійної компетентності, цінними в контексті нашого дослідження є його напрацювання щодо створення відповідних середовищ (школи передового педагогічного досвіду, школи майстрів виробничого навчання, експериментальні педагогічні майданчики, педагогічні читання, семінари, тренінги, вебінари, майстер-класи тощо), удосконалення форм професійного розвитку педагогічних працівників (проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у різноманітних конкурсах, участь у міжнародних стажуваннях та у міжнародних проєктах) [5, с. 29].

Г. Ігнатенко, В. Опанасенко, Б. Вовк, Є. Маринченко досліджують компетентнісну модель фахової підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Науковці обґрунтовують методичну, дослідницьку, цифрову, самоосвітню компетентності як складники професійної компетентності в освітньому середовищі ЗВО. Значний інтерес у контексті нашого дослідження представляють розроблені і впроваджені у фахову підготовку майбутніх педагогів професійного навчання методики реалізації проєктної, дослідницької, ігрової, інтерактивної, цифрової технології під час викладання технічних дисциплін циклу професійної підготовки. Вчені обґрунтовують доцільність оновлення змісту освітніх компонентів фахової підготовки інноваційними технологіями сільськогосподарської галузі виробництва, формування готовності до інноваційної діяльності майбутніх фахівців під час практичної підготовки, а також неперервного професійного саморозвитку педагогів професійного навчання [5].

Теоретичне узагальнення й практичне розв’язання проблеми розвитку творчості майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки представлено у дослідженні С. Бурчака, в якому розглядається система формування професійної компетентності викладачів та їх готовність до використання інноваційних технологій у професійно–педагогічній діяльності [6].

Досліджуючи професійну підготовку інженерно–педагогічних спеціальностей О. Коваленко і А. Ашеров розглядають поняття професійної і педагогічної спрямованості освітнього процесу. Розроблена ними методика передбачає педагогічну спрямованість освітнього процесу в інженерній педагогіці. Учені розглядають проблеми реалізації педагогічної спрямованості підготовки, введення різноманітних форм неперервного вдосконалення педагогічної майстерності майбутніх викладачів. Автори наголошують, що набуття ґрунтовних, міцних, якісних знань забезпечується вивченням фахових дисциплін засобами педагогічної спрямованості освітнього процесу [7].

Досліджуючи теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання комп’ютерного профілю, Р. Горбатюк робить акцент на обґрунтуванні інноваційних технологій

навчання та їхній уплив на розвиток професійно-педагогічного мислення студентів педагогічних університетів. Заслуговують на увагу визначені ним педагогічні умови професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті системного підходу. Серед основних підходів до розвитку досліджуваного феномену науковцем виокремлюється інтеграційний підхід до вивчення психолого-педагогічних і комп’ютерних дисциплін, що уможливлює їх систематичну інтеграцію, яка дозволяє формувати узагальнені професійні знання та вміння й підвищує професійну компетентність майбутніх фахівців [8].

Питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії досліджує О. Кошук. Науковець теоретично узагальнив і запропонував розв’язання означеної наукової проблеми щодо професійної підготовки майбутніх агроінженерів, визначивши вектори й умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів із агроінженерії, а також довів, що у структурі професійної компетентності майбутнього агроінженера слід розглядати два складники: інваріантний і формувальний. Учений запропонував формувальний складник розглядати як єдність п’яти взаємозумовлених і взаємозалежних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, особистісно-рефлексивного та емоційно-вольового [9, с. 169].

Значний інтерес у контексті нашого дослідження викликають аналітичні узагальнення компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів професійного навчання Т. Сулими. Вона стверджує, що для ефективного здійснення своїх функцій педагог професійного навчання має бути компетентним у фахових дисциплінах, оскільки його діяльність є провідним джерелом знань та інформації для майбутніх фахівців. Проте, дослідниця зауважує, що обмежувати професійну компетентність тільки знаннями й уміннями є недоцільним, оскільки для ефективного виконання своїх функцій педагог професійного навчання повинен бути вмотивований, мати як позитивне особистісне емоційне ставлення до своєї професійної діяльності, так і систему ціннісних орієнтирів і настанов, що сприяють успішності педагогічної діяльності. Такий перелік вимог зумовлюється тим, що професійно-педагогічна діяльність, з одного боку, має особистісний, індивідуальний характер, безпосередньо сприяє активізації педагога професійного навчання в цій діяльності й утвердженню суб’єктності, а з іншого, – містить потужний виховний потенціал, тобто справляє безпосередній виховний уплив на вихованців. Також заслуговують на увагу визначені вченою критерії й показники сформованості професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання, а саме: мотиваційний (готовність до професійно-педагогічної діяльності, професійна мотивація); когнітивний (володіння фаховими знаннями, володіння психолого-педагогічними знаннями); праксеологічний (сформованість фахових умінь, сформованість педагогічних умінь); суб’єктний (альтруїзм, емпатія, креативність, комунікабельність, сформованість професійної мобільності); творчо–рефлексивний (творчий підхід до розв’язання професійних завдань, здатність до самоаналізу, саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку) [10].

Отже, аналіз наукової літератури засвідчує, що у полі зору науковців перебуває широке коло питань з проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання: сутнісна характеристика професійної компетентності, її структурно-функціональна модель, основні підходи, принципи, умови її формування тощо.

Використана література:

1. Самусь Т. В. Фахова підготовка майбутніх педагогів професійного навчання та напрями її модернізації. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 9 (37). С. 440–452.
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286–2022–%D1%80#Text.
3. Курок В. П., Литвинова Н. В. Професійна компетентність майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю : теорія і практика формування в процесі виробничої практики: монографія. Суми, 2019. 252 с.
4. Кузьмінський А. Цифрова трансформація професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання. *Естетика і етика педагогічної дії.* 2023. Вип. 28. С. 209–221.
5. Ковальчук В. І., Ігнатенко С. В., Росновський М. Г., Ігнатенко Г. В., Вовк Б. І., Опанасенко В. П., Самусь Т. В., Ігнатенко О. В. *Підготовка майбутніх педагогів професійного навчання на засадах компетентнісного підходу* : кол. монографія / за наук. ред. В. І. Ковальчука. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 221 с.
6. Курок В. П., Бурчак С. О., Бурчак Л. В. Формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів: теоретичний аспект : монографія. Суми : ФОП Цьома С. П., 2024. 218 с.
7. Ашеров А. Т., Коваленко О. Е., Артюх С. Ф. Введення в спеціальність інженера–педагога комп’ютерного профілю : навч. посібник. Харків, 2005. 224 с.
8. Горбатюк Р. Теоретичні основи моделювання системи професійної підготовки майбутніх інженерів–педагогів комп’ютерного профілю. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. № 11. С. 184–190.
9. Кошук О. Б. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії : дис. … д–ра. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2019. 676 с.
10. Сулима Т. С. Формування професійної компетентності майбутнього педагога професійного навчання будівельного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Ін–т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2014. 25 с.

References:

1. Samus T. V. (2024). Fakhova pidhotovka maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia ta napriamy yii modernizatsii [Professional training of future teachers of vocational education and directions of its modernization]. *Nauka i tekhnika sohodni. Seriia «Pedahohika»*. № 9 (37) S. 440–452 [in Ukrainian].

2. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286–2022–%D1%80#Text [in Ukrainian].
3. Kurok V. P., Lytvynova N. V. (2019). Profesiina kompetentnist maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia budivelnoho profiliu : teoriia i praktyka formuvannia v protsesi vyrobnychoi praktyky [Professional competence of future teachers of vocational training in the construction sector : theory and practice of formation in the process of production practice]. Sumy. [in Ukrainian].
4. Kuzminskyi A. (2023). Tsyfrova transformatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh zmishanoho navchannia [Digital transformation of professional training of future teachers of physical culture in conditions of mixed education]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. Vyp. 28. S. 209–221 [in Ukrainian].
5. Kovalchuk V. I., Ihnatenko S. V., Rosnovskyi M. H., Ihnatenko H. V., Vovk B. I., Opanasenko V. P., Samus T. V., Ihnatenko O. V. (2020). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [Training of future teachers of professional education based on the competence approach]. Hlukhiv : Hlukhivskyi NPU im. O. Dovzhenka. [in Ukrainian].
6. Kurok V. P., Burchak S. O., Burchak L. V. (2024). Formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv : teoretychnyi aspekt [Formation of innovative competence of future teachers: theoretical aspect]. Sumy : FOP Tsoma S. P. [in Ukrainian].
7. Asherov A. T., Kovalenko O. E., Artiukh S. F. (2005). Vvedennia v spetsialnist inzhenera–pedahoha kompiuternoho profiliu [Introduction to the specialty of computer engineer–pedagogue]. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Horbatiuk R. (2012). Teoretychni osnovy modeliuvannia systemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv–pedahohiv kompiuternoho profiliu [Theoretical foundations of modeling the professional training system for future computer engineering teachers]. *Pedahohichna osvita : teoriia i praktyka*. № 11. S. 184–190 [in Ukrainian].
9. Koshuk O. B. (2019). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz ahroinzhenerii [Theoretical and methodological principles of forming professional competence of future specialists in agricultural engineering] : dys. … d–ra. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity; M–vo osviti i nauki Ukrayini. Kyiv. 676 s. [in Ukrainian].
10. Sulyma T. S. (2014). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia budivelnoho profiliu [Formation of professional competence of a future teacher of vocational training in the construction sector] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity; In–t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv. 25 s. [in Ukrainian].

Samus T. Developing Professional Competence of Future Vocational Education Teachers during Professional Training: A Review of Psychological and Pedagogical Literature

The article presents the results of the analysis of psychological and pedagogical literature regarding the key aspects of the problem of developing professional competence of future vocational education teachers during their professional training. The relevance of the research is driven by the need for competent vocational education teachers in the context of professional education modernization. These teachers should be capable of realizing their creative potential, achieving professional growth and self-actualization in professional and pedagogical activities, and demonstrating a high level of readiness to use innovative pedagogical and industrial technologies in the educational process.

The article reviews strategic objectives and requirements for the professional training level of future specialists, as reflected in legislative acts and regulatory documents on vocational (vocational-technical), pre-tertiary professional, and higher education, as well as in professional standards. It highlights that the implementation of educational development trends demands both general and professional competencies from specialists, thus emphasizing the need to prepare competent, competitive workers for the labor market.

A comprehensive approach was applied in the study, involving an in-depth analysis of contemporary approaches to the problem of developing professional competence of future vocational education teachers and identifying problematic issues requiring detailed analysis and consideration. The author found that developing professional competence of future vocational education teachers has unique characteristics due to the specific nature of their professional activities, which combine professional and pedagogical tasks in both educational and industrial domains.

The study identified a wide range of issues concerning the problem of developing professional competence of future vocational education teachers that attract the attention of researchers. These include the essential characteristics of professional competence, its structural-functional model, main approaches, principles, and conditions for its formation.

Key words: *professional competence, vocational education teacher, professional training, vocational education.*